

Onafhankelijk weekblad
sinds 1877

13 november 2025
Jaargang 149 / Nr. 46
€ 6,45

DE GROENE AMSTERDAMMER

De tv-democratie

Aan de talkshowtafels ging de campagne boven de inhoud

Het archief van het Joegoslavië Tribunaal

‘Het is ook jullie erfenis’

Het is het grootste oorlogsmisdrijvenarchief ter wereld, maar vooralsnog is onduidelijk wat er gaat gebeuren met het archief van het Joegoslavië Tribunaal. ‘Ze lijken niet te beseffen dat dit archief een monument is.’ **Tjitske Lingsma**

Op een zonnige middag zit Predrag Dojčinović in een restaurant met uitzicht over het Amsterdamse IJ. Vriendelijk gezicht, donkerbruine ogen, kaal hoofd en een geprononceerde bril met donker, rond montuur. ‘Het is het grootste oorlogsmisdrijvenarchief ter wereld’, zegt Dojčinović, casual gekleed in een blauw poloshirt. Urenlang kan hij gepassioneerd praten over het archief van het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag, waar hij bijna twintig jaar als onderzoeker en expert voor het bureau van de aanklager heeft gewerkt. Onbegrijpelijk vindt Dojčinović dat het lot ervan nog altijd onduidelijk is.

Het International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), zoals het officieel heet, werd in 1993 door de VN-Veiligheidsraad opgericht. Het vervolgde 161 verdachten, meestal – Bosnische – Serviërs. Ze werden aangeklaagd voor misdrijven tegen slachtoffers in Bosnië en Herzegovina, Kroatië, Servië, Kosovo en Macedonië. Wrede oorlogen, waarbij daders meer dan honderdduizend mensen hebben gedood, ontelbare slachtoffers martelden, verkrachtten en uithongerden. Miljoenen personen zijn gedeporteerd en moesten vluchten.

Dojčinović werkte aan zaken zoals tegen de Bosnisch-Servische leider Radovan Karadžić en ex-generaal Ratko Mladić. In het archief zitten vele documenten waarmee hij een diepe band heeft, zoals die ene motie. ‘Met mijn team hebben we 33.000 bewijsstukken doorgenomen om een overzicht te maken van alle uitingen van Mladić waaruit zijn genocidale bedoelingen blijken’, zegt hij. Op 22 november 2017 werd de ex-generaal tot levenslang veroordeeld. Een maand later ging het Joegoslavië Tribunaal dicht. Sindsdien worden de zaken waargenomen door het International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (MICT), dat ook het archief beheert.

De druk om het MICT te sluiten neemt toe. Rusland, dat vindt dat het bestaan te zeer wordt gerekt, onthield zich van stemming toen de VN-Veiligheidsraad op 27 juni 2024 resolutie 2740 aannam over verlenging van het mandaat met twee jaar. In een passage wordt

de VN-secretaris-generaal opgedragen vóór 31 december 2025 een update te presenteren over de bestuurlijke en financiële aspecten van mogelijke locaties voor het archief van het Joegoslavië Tribunaal (én dat van het MICT en het Rwanda Tribunaal).

Het is een onderwerp dat misschien saai lijkt, maar het gaat hier niet om een stoffig depot. Het archief vertelt de geschiedenis van een wrede oorlog in Europa waarin zoveel mensenlevens zijn geschonden, en het antwoord dat de internationale gemeenschap bood. Een klasement met grote betekenis voor vraagstukken als gerechtigheid en vooral voor overlevenden, die hier hun verhaal kunnen vinden en herdenkingsplaatsen maken.

Het archief van het Joegoslavië Tribunaal is immens. Het bestaat uit meer dan tien miljoen documenten. Alleen al het papieren deel heeft een lengte van 2,6 kilometer. Het gaat om dossiers van alle zaken, documenten van militaire eenheden, officiële stukken van politici, notities van verdachten, getuigenverklaringen, transcripten van zittingen, landkaarten, communicatie van alle afdelingen van het tribunaal, en bijvoorbeeld Joegoslavische dagbladen. ‘Soms zijn het de enige exemplaren van kranten die er nog zijn’, stelt Predrag Dojčinović, die mensenrechten en internationaal strafrecht doceert aan de University of Connecticut (UConn). Ook herbergt het een enorme verzameling aan foto’s, video’s en audio, zoals onderschepte telefoontjes en afgeleisterde gesprekken en tv-uitzendingen.

Al vele jaren zetten Dojčinović en collega’s zich in voor de redding van het archief. Ze richten zich

‘Slachtoffers lezen de transcripten in de hoop informatie over hun geliefden te vinden’

vooral op het openbare deel, ook wel de digitale database genoemd, die op de website voor iedereen toegankelijk is. Al moet hij bij het woord ‘toegankelijk’ grinniken. ‘De zoekmachine is een puinhoop. Ik ken slechts enkele onderzoekers en wetenschappers die echt weten hoe het werkt en alles kunnen vinden. Academische instituten moeten zelfs speciale lessen geven om researchers te trainen in hoe ze deze digitale database kunnen gebruiken. Maar’, zegt hij terwijl hij zijn handen op tafel legt, ‘het is publiek beschikbaar.’

Zijn vrees is dat als het MICT sluit en er geen goede oplossing gevonden is, de website verdwijnt en het archief in de opslag van de Verenigde Naties in de Verenigde Staten belandt. ‘Maar wie gaat er spitten in de dozen die in Queens, New York City staan?’ zegt Dojčinović. ‘Het is een vergeetbak. Het doet geen recht aan het belang van het archief’, stelt ook Victor-Jan Vos, hoofd collecties en diensten van het Niod Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, dat ook archieven en collecties bewaart en ontsluit.

Predrag Dojčinović wijst op de vele dimensies – juridisch, politiek, militair, historisch, cultureel en menselijk – van het archief. Nog altijd worden er in Bosnië en Herzegovina rechtszaken gevoerd, waarbij de digitale database wordt geraadpleegd. ‘Het tribunaal heeft ook een enorm effect op de regio, over hoe de geschiedenis wordt verteld’, zegt hij. Tegenover mensen die het oorlogsgeweld ontkennen, staat de waarheidsvinding. Zo hebben de rechters vastgesteld dat er genocide en andere internationale misdrijven zijn gepleegd in Srebrenica, waar in 1995 ruim achtduizend moslimmannen en -jongens zijn vermoord. Daarvoor zijn twintig daders veroordeeld. Tijdens processen hoorden de rechters niet alleen slachtoffers en experts, maar ook Dutchbatters. Het tribunaal gaat daarmee ook over de Nederlandse rol bij de val van de enclave.

Dojčinović weet dat er overlevenden zijn die bij hun zoektocht naar hun verdwenen naasten nog altijd de online database raadplegen. ‘Slachtoffers lezen transcripten van processen in de hoop informatie over hun geliefden te vinden. Ze zoeken op dorp, op zaak. Maar als het archief uit de lucht is, wordt hun deze mogelijkheid ontnomen.’

Bovendien is het tribunaal cruciaal geweest voor de ontwikkeling van het internationaal strafrecht. ‘De rechtszaken zorgden ook voor meer inzicht in aspecten zoals de mechanismes van de oorlog en de rol van propaganda’, zegt Dojčinović. Kennis waarop andere instituten, zoals het Internationaal Strafhof, voortbouwen. Het wordt allemaal bewaard in het archief.

Dojčinović heeft niet stilgezeten. Hij vond twee instituten van de University of Connecticut bereid om delen van het archief te herbergen. Het Gladstein Family Human Rights Institute én het Dodd Center for Human Rights zijn host van de ICTY Digital Archives Collections, waarvan Dojčinović hoofd research is.

Bewijsstukken van het Joegoslavië Tribunaal, 2018. Links een opname van een gesprek uit 1995 tussen generaal Radislav Krstić en kolonel Dragan Obrenović, waarin Krstić aangaande een groep moslims beveelt: 'Dood ze allemaal!' en Obrenović antwoordt: 'Alles verloopt volgens plan.' Rechts een munitiekist gebruikt bij massa-executies bij Srebrenica

'Honderdduizenden pagina's zijn daarmee gered voor onderzoek, onderwijsdoeleinden en voor gemeenschappen uit het door oorlog verscheurde voormalige Joegoslavië. Want ik wil dat het archief niet alleen voor wetenschappers toegankelijk is, maar ook voor een grootmoeder uit Bosnië die wil weten wat er in haar dorp gebeurde.'

The Predrag Dojčinović Collection bevat documenten over de zaak tegen Mladić. 'Al het bewijs dat de aanklager kon gebruiken om aan te tonen dat Mladić de intentie had om genocide te plegen, zit in de collectie. Het telt 18.500 pagina's en drieënhalve tot vier uur video en audio', legt Dojčinović uit. Zijn bevriende collega Dan Saxon, oud-aanklager bij het tribunaal, beheert een collectie over de zaak tegen Momčilo Perišić, voormalig stafchef van het Joegoslavische leger. Robert Donia, een van de belangrijkste Balkan-historici en getuige-expert in zo'n vijftien ICTY-processen, maakt met zijn collectie stukken beschikbaar over het proces tegen Rado van Karadžić. Ook is er een Srebrenica-collectie.

'Als ze de stekker uit het publieke ICTY-archief trekken, zullen alleen zulke collecties blijven bestaan. Het is dan in delen verspreid en verre van compleet, net zoals met het Neurenberg-archief is gebeurd', aldus Dojčinović. Het lot van de nalatenschap van het historische tribunaal, dat vanaf 1945 Duitse nazi-kopstukken berechtte, is een schrikbeeld. Het archief versplinterde en kwam in stukken terecht bij

universiteiten, het Internationaal Gerechtshof in Den Haag en zelfs in woningen. De Amerikaanse jurist Thomas J. Dodd, die voor het Neurenberg Tribunaal werkte, nam dozen mee naar de VS. Postuum is hij naamgever van het Dodd Center for Human Rights, dat niet toevallig een van de grootste collecties van originele documenten van de nazi-processen heeft.

Als docent gebruikt Dojčinović het archief tijdens zijn colleges. Hij ziet hoe de nieuwe generaties op hun manier omgaan met de erfenis van het Joegoslavië Tribunaal. Een van zijn studenten, Erna Alić, gebruikte het archief voor haar lobby voor een wet in de staat Connecticut, waar een grote Bosnische gemeenschap woont, om de genocide in Srebrenica te herdenken. Inmiddels is er elk jaar op 11 juli een officiële plechtigheid.

Voormalig student Aida Gradašević vertelt hoe haar master mensenrechten aan UConn ook een zoektocht naar haar eigen geschiedenis was en hoe de archieven haar daarbij hielpen. 'Het zijn herinneringen die ik niet zou moeten hebben. Maar ik weet nog altijd hoe het was toen ik als driejarige peuter met mijn ouders naar een kelder vluchtte', zegt ze in een Zoom-gesprek vanuit de Verenigde Staten. Een roodbruine hoofd-doek rust elegant op haar schouder. Haar groene ogen sprankelen, maar kijken opeens donker als ze over heftige gebeurtenissen vertelt. Het was 1 april 1992 – 'nee, geen grap', zegt ze. Er verschenen roadblocks in Bijeljina, vlak bij de grens met

Servië. Haar geboorteplaats werd als eerste stad in Bosnië aangevallen door de Servische paramilitairen van de Arkan Tijgers, die plunderden, moordden en verkrachtten. 'Het was een generale repetitie voor Servië om als agressor-staat misdrijven te begaan en te kijken hoe het publiek zou reageren.'

Toen het gezin Gradašević die zomer wist te vluchten, hielden paramilitairen bij een checkpoint haar vader onder schot. 'Ik herinner me de angst. Hoe mijn vader vreesde voor zijn leven.' Ze lieten hem gaan. Met een bus reisde het gezin via tussenstops naar Duitsland. Zeven jaar later verhuisden ze naar de VS. Haar ouders spraken nauwelijks over de oorlog. 'Ze wilden ons beschermen en ons een zo normaal mogelijk leven bieden, zodat we ons geen oorlogsvluchtelingen zouden voelen. Dankzij mijn ouders ben ik als overlevende mentaal vrijwel ongedeerd. Maar toch wil je uiteindelijk weten wat de grondoorzaak is van waarom je hier als migrant bent.'

Voor haar studie maakte ze een korte film over haar moeder. 'Ik had het geluk dat ze de moed had om over haar ervaringen te spreken. Mijn vader wilde niet praten. Het speelt in elke Bosnische familie, waar een grote muur van stilte is die het delen van herinneringen en kennis verhindert.' Op de website van het Joegoslavië Tribunaal vond Gradašević informatie zoals data en plaatsen, die hielp het persoonlijke verhaal in een historische context te plaatsen. 'Het portret

zou een beperkt perspectief hebben als ik geen gegevens uit het archief zou hebben gebruikt.'

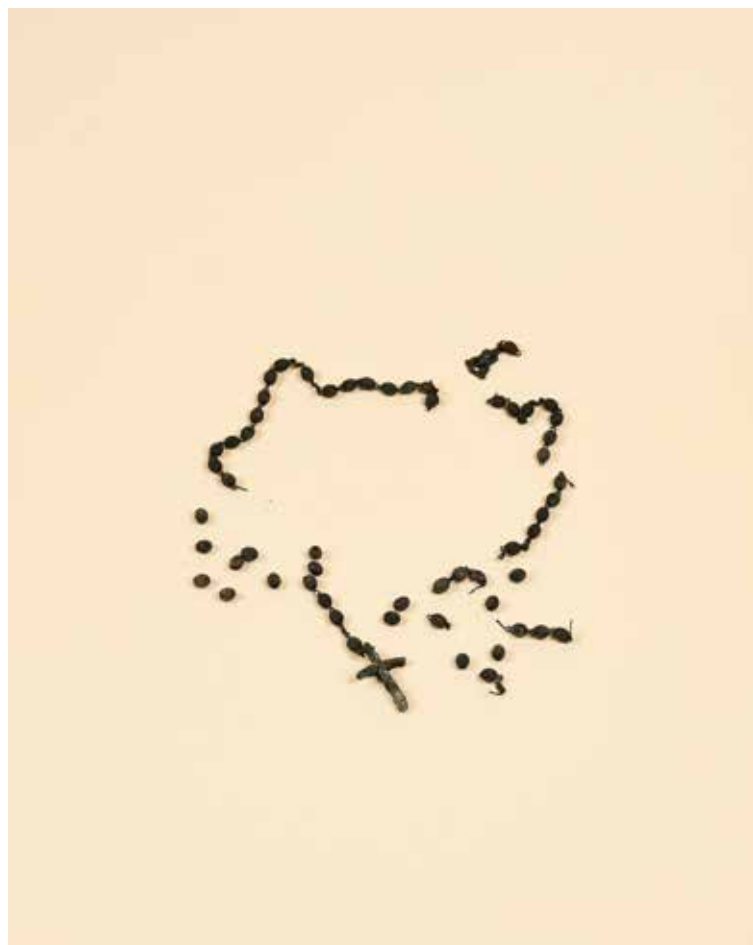
Ze merkte dat het ook een opening voor dialoog bood. 'Ik kon mijn ouders vragen: wist je dat Arkan in Bijeljina was? Het archief is een poort die mij toegang biedt naar wat er in het verleden is gebeurd. Het laat zien dat al die misdrijven zijn gepleegd. Maar ook dat er een mogelijkheid tot gerechtigheid is,' zegt Aida Gradašević, die als digitaal kunstenaar werkt op het snijvlak van digitale archieven, visuele storytelling en mensenrechten.

Het bleef niet bij een film over haar moeder. Gradašević creëerde voor de ICTY Digital Archives een aparte collectie over Bijeljina, waar de herinneringen aan de oorlog zijn weggevaagd. Moslims zijn er niet langer de meerderheid, maar vormen slechts een kleine onderdrukte groep. 'Ik wilde een completer beeld geven van hoe mijn stad was. Het archief bood me antwoorden.'

Wie het Bijeljina City Archive opent, ziet oude foto's en ansichtkaarten van gebouwen, straatbeelden en de Atik-moskee die tijdens de oorlog werd verwoest. Een volgend dossier bevat de documentatie van de ICTY-processen tegen daders die verantwoordelijk waren voor het geweld in Bijeljina. In een video is te zien hoe Arkan met zijn bewapende manschappen door de stad marcheert, waarna Karadžić langs de militieën loopt, de Servische vlag kust en Arkan omhelst. 'Ik zou dit zonder het ICTY-archief nooit geweten hebben. Het is niet iets waar mijn familie over zou spreken, over de politieke dimensie en het web aan intenties.' Korrelige beelden tonen de politica Biljana Plavšić, die ook Arkan in Bijeljina kust. De video's vormen bewijs voor de innige relaties tussen de paramilitairen en het Bosnisch-Servische leiderschap.

De collectie bevat ook contemporaine bijdragen van bijzondere personen uit Bijeljina. Journalist en publicist Jusuf Trbić, die gemarteld werd, vertelt in een interview hoe hij zich inzet voor de waarheid. Filmmaker Avdo Huseinović onderzoekt de Drina-rivier waar lichamen in werden gegooid. Dichteres Selma Hujdurović schreef een kort verhaal voor de collectie. Gradašević interviewde haar. 'Ik vond het inspirerend hoe ze vertelde dat ze een kosmopoliet is en dat vergeving haar weg is om verder te gaan. We hebben een veelheid aan perspectieven en stemmen nodig om de volledige geschiedenis van een plaats te begrijpen.'

De stad heeft nog altijd geen gedenksteen, maar de Bijeljina City Archive Collections vormen een eigen herinneringsplaats. Zonder het archief van het tribunaal was het er niet gekomen.

Bewijsstuk van het Joegoslavië Tribunaal, 2018. Rozenkrans gevonden bij een massagrav in Dalj, Kroatië. In een put werden 23 lichamen aangetroffen van Kroaten die in 1991 en 1992 uit hun huizen waren gehaald

Martino Lombardi

'We staan nog maar aan het begin van wat deze dossiers kunnen betekenen. Het archief laat zien waarom het leven van mensen voor eeuwig veranderde. Waarom ze levenslang rouwen,' zegt ze.

Predrag Dojčinović stelt dat Nederland de verantwoordelijkheid heeft om te zorgen voor de huisvesting en het beheer van het archief van het Joegoslavië Tribunaal. 'Het hoort in dit land, met Den Haag als internationale hoofdstad van het recht. Bovendien was Nederland ook zelf onderdeel van deze geschiedenis. Op een goede manier als gastheer van het tribunaal en op een slechte manier als het gaat om Srebrenica. Het is ook jullie erfenis.' Het Niod, dat ook vindt dat het de taak van Nederland is, ziet daarbij een rol voor zichzelf. 'De digitale toegang tot het archief willen we graag faciliteren. Als informatiecentrum kunnen we een kopie van het openbare deel van het archief krijgen. Het zou mooi zijn als het Niod ook toegang krijgt tot het vertrouwelijke deel. Maar met het MICT zijn we tot de conclusie gekomen dat het toegankelijk maken van dit niet-publieke deel van het archief geen haalbare zaak is,' zegt Victor-Jan Vos.

Ook het hosten van het openbare deel, de website, vergt de nodige inspanningen. Met alleen een kopie van het archief ben je er nog niet. Een server moet voldoende capaciteit voor vijftienhonderd terabyte hebben. Ook Vos wijst

op het probleem van de slechte toegankelijkheid. 'Het is heel lastig om erin te zoeken als je niet in het gebruik van het archief geschoold bent.' Daarom deed het Niod een pilot, waarbij voor acht Kroatische zaken een index met zoektermen is gemaakt om te laten zien hoe zo iets kan werken. Het vergt menskracht om het hele archief op deze manier beter toegankelijk te maken. Inmiddels voert het Niod gesprekken over de redding van het archief met het ministerie van ocw, organisaties zoals Srebrenica Memorial Centre en binnenkort met het MICT. 'Maar er is nog geen helder plan en nog geen geld,' zegt Vos. De klok tikt. 'Ik word er wel nerveus van.'

'Het mooiste zou zijn als er een nieuwe instelling in Den Haag komt die zich speciaal gaat ontfermen over de nalatenschap van het ICTY – en ook andere tribunalen,' zegt Vos. Er is weinig fantasie voor nodig om het potentieel te zien van het karakteristieke gebouw aan het Churchillplein waar voorheen het Joegoslavië Tribunaal was gevestigd en nu het MICT zit. Over de toekomstige bestemming van de plek die zoveel betekenis heeft, zoals een museum, zijn gesprekken tussen de gemeente Den Haag en de betrokken departementen. Haast is geboden, want de drie rechtszalen zijn al deels ontmanteld. Vorige maand pleitte een adviesgroep van de Universiteit van Amsterdam ervoor om er een Monument of Justice van te maken. 'Met een informatiecentrum voor onderzoekers, journalisten en nabestaanden,' zegt Vos. De perfecte plek voor het archief.

Hoeveel het beheer gaat kosten is moeilijk te zeggen, aldus Vos. 'Voor vijfhonderdduizend euro per jaar kun je met drie collectiespecialisten en een IT'er het archief wel toegankelijk maken. Maar als je verder kijkt, met een museale functie voor het gebouw van het tribunaal, dan heb je het over miljoenen.' Geeft de Nederlandse regering sjoego? 'Nee, niet echt. Maar de deur is ook niet dicht.'

Dojčinović is teleurgesteld over de koers van de gesprekken in Nederland. 'Ik heb de indruk dat betrokken partijen het als een financieel probleem zien, in plaats van een aanwinst. Ze lijken niet te beseffen dat dit archief een monument is, opgebouwd uit het materiaal van harde juridische feiten en getuigenverklaringen. Deze tempel van kennis moet toegankelijk blijven voor iedereen die meer wil leren over de menselijke natuur.'

'Mijn kinderen zijn nog jong,' zegt Aida Gradašević. 'Maar ik wil dat zij straks ook toegang tot die originele bronnen hebben om de waarheid voor zichzelf te ontdekken.' ■